

Tien jaar ICC

**K^L
C
A**

- OCW omarmt cultuuronderwijs
- Zeven cultuurcoördinatoren in de spotlights
- Met kunst de tafel van zeven leren
- Alle kinderen laten uitblinken

Tien jaar ICC

Een uitgave in het kader van het 10 jarig bestaan van de icc-cursus en de cultuurcoördinator in het primair onderwijs.

Auteurs

Marjo Berendsen, Petra Boon, Marian van Miert en Eeke Wervers

Eindredactie

Eeke Wervers (projectleider)

Tekstredactie

Zunneberg & Ros Tekstproducties

Fotografie

Rolf Resink, hetismooiwerk.nl (pagina 2, 3, 14, 18, 32, 35)

iStock (cover)

Henriette Guest Fotografie (pagina 5)

Vormgeving

Studio Femke van der Stoep, Rotterdam

Drukwerk

Drukkerij Libertas, Utrecht

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en

Amateurkunst (LKCA)

Kromme Nieuwegracht 66

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

inhoud

- 4 Voorwoord van Ocker van Munster
Het succes van de lange adem
- 5 Marjan Hammersma
'Creativiteit ontstaat als je intelligentie plezier geeft.'
- 6 De cultuurcoördinator
'Cultuuronderwijs is de rode draad in mijn leven'
- 8 **Trainers maken cursus tot succes**
- 10 **Feiten en cijfers over icc**
- 12 De cultuurcoördinator
'Met het standaard kunstmenu kunnen wij niet uit de voeten'
- 14 **Ontwikkelingen in onderwijs en cultuurbeleid**
- 16 De cultuurcoördinator
'Aandacht voor kunstvakken is voor mij vanzelfsprekend'
- 18 De cultuurcoördinator
'We willen een cultuurschool zijn'
- 20 **Met kunst de tafel van zeven leren**
- 22 De cultuurcoördinator
'Cultuureducatie gaat over leren kijken'
- 24 De cultuurcoördinator
'Onze leerlingen willen meer optreden'
- 27 **Pabostudent wordt cultuurcoördinator**
- 29 De cultuurcoördinator
'We willen alle kinderen laten uitblinken'
- 32 **Wat een cultuurcoördinator kan en doet**

Het succes van de lange adem

In maart dit jaar stond de teller op 6000 cultuurcoördinatoren. Dat betekent dat bijna 90% van alle basisscholen er een heeft. Dat mag best een succes genoemd worden. Sindsdien zijn al weer 400 leerkrachten gestart met de opleiding. Binnenkort beschikken dus vrijwel alle basisscholen over een vast ankerpunt voor cultuuronderwijs. Een geweldig resultaat, omdat er daarmee een stevige basis ligt voor goed cultuuronderwijs voor alle kinderen in Nederland.

De cultuurcoördinator is de spil, de planner, de netwerker, de poortwachter voor kunst en cultuur en de vraagbaak voor collega's. Hij zorgt voor continuïteit, voor het doorgeven van opgedane kennis en ervaring en voor een kwaliteitsstandaard. Het geheim van het succes is dat de cultuurcoördinator een leerkracht is. Het is geen extern deskundige of bemiddelaar, maar iemand die deel uitmaakt van het schoolteam en met de voeten in de klei staat. De

cultuurcoördinator denkt en handelt vanuit de dagelijkse lespraktijk en vanuit de omgang met kinderen en collega's. Het gesprek over cultuuronderwijs is daarmee altijd op maat van de school. Het pad van de cultuurcoördinator gaat niet altijd over rozen: te weinig tijd, te weinig prioriteit, groepsleerkrachten die zich zelf niet bekwaam genoeg achten enzovoort. Toch spreek ik meestal enthousiaste mensen, mensen met een missie, die niet aarzelen om het belang van cultuuronderwijs voortdurend aan de orde te stellen bij collega's en schoolleiding.

De grote dekkingsgraad die we inmiddels hebben bereikt, betekent ook veel voor de culturele omgeving van de school en voor beleidsmakers en bestuurders. Goed cultuuronderwijs betekent dat kinderen kennismaken met de kunstwereld buiten de school. De werkers in de kunstsector - vakdocenten, kunstenaars, makers, begeleiders - brengen de unieke ervaring van het zelf maken en het beleven van kunst de school in. Culturele instellingen spannen zich in om met goede programma's te komen die zowel passen in het curriculum als de kinderen uittillen boven de routine van de school. De cultuurcoördinator zorgt voor de verbinding met die wereld van de kunst en is een onmisbare partner in het streven naar kwaliteit bij de aanbieders. De aansluiting tussen binnenscholen en buitenscholen kunstenaarsaanbod is in de afgelopen jaren fors verbeterd en dat mogen we in belangrijke mate toeschrijven aan het optreden van de cultuurcoördinator.

In de kunstwereld moet je wel de weg weten. Continuïteit en deskundigheid zijn daarbij hard nodig. Het kost jaren om netwerken op te bouwen en de deskundigheid te ontwikkelen om te weten welke mensen en programma's kinderen echt verder helpen in hun ontwikkeling. Ook binnen de school telt continuïteit. Alleen zo kan cultuuronderwijs een structurele positie in het schoolplan verwerven.

We moeten in de komende jaren vasthouden wat we hebben bereikt en ervoor zorgen dat de cultuurcoördinator in school niet meer weg te denken valt. Het 'instituut' van de cultuurcoördinator moet ook landelijk verder worden uitgebouwd en op het netvlies komen en blijven van bestuurders en beleidsmakers. En ja, er moet natuurlijk meer tijd en geld komen voor het dagelijkse werk en voor ontwikkeling en opleiding van de cultuurcoördinator. Wij als LKCA zullen er op alle fronten aan blijven trekken.

Ocker van Munster
directeur LKCA

Cultuurcoördinatoren vormen een belangrijke schakel in de ontwikkeling en implementatie van goed cultuuronderwijs bij basisscholen. Daarom ben ik er trots op dat in de afgelopen tien jaar inmiddels al 6000 ict'ers zijn opgeleid. Want goed cultuuronderwijs is belangrijk. Kinderen verwerven daarmee creatieve, communicatieve en sociale vaardigheden, competenties die zij nodig hebben om succesvol te kunnen functioneren in de 21ste-eeuwse samenleving. De ontwikkeling van creatief bewustzijn en creativiteit is dan ook een belangrijk onderdeel van de vorming van jeugd en jongeren.

Het verbeteren van de kwaliteit van het cultuuronderwijs staat hoog op de agenda van de minister. Zo zetten we vanuit het programma Cultuureducatie met Kwaliteit in op het ontwikkelen van doorgaande leerlijnen, het bevorderen van deskundigheid van leerkrachten, het ontwikkelen van beoordelingsinstrumenten en het stimuleren van samenwerking tussen culturele instellingen en scholen. Met behulp van subsidies via het Fonds van Cultuurparticipatie en een bijdrage in de prestatiebox wordt hier ook financieel aan

'Creativiteit ontstaat als je intelligentie plezier heeft.' Albert Einstein

bijgedragen. Daarnaast heeft de minister, samen met de PO-raad, de 35 grootste gemeenten en de provincies het 'Bestuurlijk kader Cultuur en Onderwijs' ondertekend. Hierin zeggen we met elkaar dat we bijdragen aan het verbeteren en faciliteren van goed cultuuronderwijs. Via het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst wordt onder andere de kennis en expertise die overal in het land wordt opgedaan verzameld en ontsloten. Ook voor jou als cultuurcoördinator een belangrijke bron van informatie!

De komende jaren zet ik al deze inspanningen voort. Want hoewel er al heel veel goede dingen gebeuren, het ontwikkelen en implementeren van goed cultuuronderwijs blijft een zaak van een lange adem. En uiteindelijk gebeurt het natuurlijk allemaal in de school! Dit magazine Tien jaar ICC biedt inspiratie voor jou als cultuurcoördinator om goed cultuuronderwijs verder te professionaliseren en structureel in te bedden in het curriculum. Mijn tips aan jou daarbij zijn: deel ervaringen met en doe inspiratie op bij andere ict'ers, zorg ervoor dat je vertrouwen krijgt van je directie en blijf je ontwikkelen, bijvoorbeeld door het volgen van een post-hbo-opleiding, een training, een cursus, een begeleidingstraject of deelname aan een studiedag.

Ik wens je heel veel succes!

Marjan Hammersma
Directeur-generaal Cultuur en Media van het ministerie van OCW

'Cultuuronderwijs is de rode draad in mijn leven'

Wie: Marieke Habraken-Meijers, schoolleider
School: Th. J. Rijkenschool (180 leerlingen)
Waar: Elshout
Icc-certificaat sinds: 2005

Elshout. Een rustig dorp, onderdeel van de gemeente Heusden, ingeklemd tussen 's Hertogenbosch en Waalwijk. Tussen de ruime huizen liggen kassen. Een wielrenner op leeftijd fietst tegen een stoep op. Midden in het dorp ligt basisschool Th. J. Rijken. Kinderen spelen op het schoolplein, een leerkracht loopt rustig tussen hen en warmt haar handen aan een kop koffie. Schoolleider Marieke Habraken-Meijers is een daadkrachtige vrouw met hart voor kunst en cultuur en een bijzonder vermogen om onderwijs, cultuureducatie en mensen met elkaar te verbinden. Met haar kijk ik terug én vooruit op tien jaar cultuurcoördinator.

Toverkunst

'Een toverfeetje Tierelier moment', noemt Marieke het. Ze refereert daarmee aan de eerste keer dat ze echt geraakt werd door kunst. 'Ik speelde op de kleuterschool de hoofdrol in een musical en dat vond ik zo leuk, daar is een vlammetje gaan wakkeren. Ik gun elk kind zo'n sleutelmoment.' Vanaf dat moment zijn kunst en cultuuronderwijs een rode draad in haar leven. Na de pabo werkte ze als leerkracht op OBS Het Vlot in Drunen. 'Daar speelde ik het typetje Vlottie, een manier om thema's te openen en te bespreken, zoals de Efteling Pardoes heeft, hadden wij Vlottie. Op KBS De Bolster, waar ik eerder schoolleider was, hebben we met alle leerlingen een voorstelling georganiseerd. Ik ben er heel trots op dat dat een succes is geworden en dat zij er het jaar na mijn afscheid mee zijn doorgedaan.'

'De basisgedachte van de icc-cursus staat nog steeds overeind'

MOOISTE KUNSTBELEVING: Stadsgeheimen van het Zuidelijk Toneel

Dialogen tussen acteurs in de publieke ruimte. Het publiek volgt de dialogen met een koptelefoon op tijdens een wandeling door de stad. Het winkelend publiek is onvermoed figurant. Marieke registreerde een aantal dialogen voor deze bijzondere voorstelling.

Pionieren

Tijdens de post-hbo-opleiding Dramatische vorming in het PO hoorde ze van de regeling Versterking cultuureducatie in het primair onderwijs. Haar toenmalige directeur vond haar de aangewezen persoon om er iets mee te doen. 'Daar stond ik dan, alleen en met een goedgekeurde subsidieaanvraag. Gelukkig kwam ik via mijn man, die de BIK opleiding deed, in contact met Jan Stoel van Cultuur in School Tilburg en Joop Mols van Edu-Art die samen een scholingsprogramma coördineerden voor cultuureducatie', vertelt Marieke. Ze deed mee aan de pilot in Tilburg en stond zo aan de basis van de huidige icc-cursus. 'Het idee was om in de cursus scholen en aanbieders met elkaar in contact te brengen. Je komt dan echt in gesprek over wat voor beide partijen wel en niet kan. Het creëert wederzijds begrip. Een heel mooie kruisbestuiving.' In 2005 behaalde Marieke het certificaat en werd ze een van de eerste cultuurcoördinatoren in ons land.

Terugblikkend constateert Marieke dat de icc-cursus de tijd vooruit was en dat de basisgedachte nog steeds overeind staat. Het is wel nodig andere accenten te leggen: 'Ik vind het belangrijk om de verbinding te leggen met de 21ste-eeuwse vaardigheden. We leven in een tijd waarin zoveel verandert. Er zullen straks weinig vaste banen meer zijn. Dat betekent dat de kinderen van nu zich keer op keer aan werkgevers moeten presenteren. Presenteren wordt een basisvaardigheid en er is geen betere manier om dat te leren dan spelenderwijs met kunstonderwijs.' Nog te vaak is cultuureducatie een sluitpost op de begroting, vindt Marieke. 'Maar er zijn veel kansen en mogelijkheden om kunst en cultuureducatie te gebruiken om kinderen deze vaardigheden mee te geven.'

Verdieping van kennis

Tijdens de icc-cursus komt Marieke in aanraking met visie en beleid en hoe dat uitwerkt op een school. 'Daarna ben ik gevraagd om mee te denken over een marktplaats voor cultuur in onze regio. Zo ben ik met mensen van de gemeente, provincie en verschillende instellingen in contact gekomen. Dan zie je hoe beleid werkt.' Ze lacht: 'In die zin heeft de icc-cursus mij uiteindelijk het schoolleiderschap gebracht.'

Na de icc cursus volgt ze de train-de-trainercursus en de verdiepingscursus Creatief quotiënt. 'Het is als de leerpiramide van Bales. Als je anderen iets leert, verdiep je je eigen kennis. Door er met anderen mee bezig te zijn, kom je zelf verder. Dat is het mooie van zelf trainingen geven.' Haar medetrainer Maaïke van den Brule (Buro Co) en Marieke voegen zelf onderwerpen aan de icc-cursus toe. 'Natuurlijk de 21ste-eeuwse vaardigheden, maar ook een filosofisch gesprek. Die vrijheid is ook nodig om aan te kunnen sluiten bij het niveau en de leervraag van cursisten.' Marieke benadrukt dat het wel zaak is dat iedereen dezelfde basis meekrijgt door bij de algemene kwaliteitsstandaard aan te sluiten.

Ontplooien van talent

Sinds augustus 2014 is ze schoolleider op de Th. J. Rijkenschool. De school kent geen actief cultuureducatiebeleid. Wel is er een enthousiaste cultuurcoördinator die een aantal activiteiten organiseert. 'Ik moet cultuureducatie even loslaten. Als schoolleider kijk ik nu eerst samen met het team naar wat de school nodig heeft, wat er goed gaat en waar we heen willen. Het ontplooien van talenten, dat zit heel diep in mijn kern. Daar zie je bij mij, met terugwerkende kracht, een doorgaande leerlijn. Dit thema komt mijn hele leven terug en blijft in ontwikkeling. Leidend in mijn huidige rol is om mensen de ruimte te geven hun talenten te ontplooien. Dat gaat niet alleen over kunst en cultuur, maar ook over sport, natuur, duurzaamheid, rekenen en taal. Iedereen heeft daarin wat te doen en als je al deze talenten bundelt en verschillen erkent, dan kun je samen tot grote hoogten stijgen.'

Trainers maken cursus tot succes

'Het werk begint pas echt na de cursus'

Op 4 maart kreeg de 6000e cultuurcoördinator haar certificaat van minister Bussemaker. Wie zijn de mensen die leerkrachten opleiden tot cultuurcoördinator? Een kijkje in de keuken bij icc-trainers Ben Hekkema uit Amsterdam en Mariëlle van Zanten uit Kampen.

De cursus voor cultuurcoördinatoren, kortweg icc-cursus, wordt gegeven door medewerkers van een culturele instelling of pabo die de train-de-trainercursus hebben gevolgd. De icc-cursus bestaat uit acht bijeenkomsten, waarin een leerkracht leert om een cultuurbeleidsplan voor de eigen school te ontwikkelen.

Flexibel

Wat heeft een trainer nodig om een goede cursus te geven? Ben Hekkema, sinds 2006 als trainer verbonden aan het Amsterdamse expertisecentrum voor cultuureducatie Mocca, noemt vertrouwde inhoud en aanpak belangrijk: Je moet als trainer snappen waar de cursus over gaat: wat de cursisten moeten leren, hoe ze dat leren, in welke volgorde dat het beste kan en in welk tempo. Hoe werkt het in de hoofden van mensen en hoe kun je daarop inspelen? Het schrijven van het beleidsplan staat centraal, maar de cultuurcoördinator moet ook competenties als communiceren, coördineren en samenwerken verwerven. En die leer je niet uit een boekje, dus daar zetten we verschillende werkvormen voor in. Verder moet je zelf kennis hebben van hoe beleid werkt en hoe je een beleidsplan schrijft. Als trainer moet je uiteraard boven de materie staan en flexibel met opbouw en inhoud om kunnen gaan.'

Niet voorbereid

Mariëlle van Zanten van Quintus is er als trainer, zoals ze zelf zegt, ingerold. Tijdens een fusie in 2004 kreeg ze onderwijstaken toebedeeld. Toen er informatie langs kwam over de train-de-trainercursus leek dat haar een mooie kennismaking met het onderwijsveld. In 2006, gaf ze samen met Jannie ten Hove, een collega van KCO (de toenmalige provinciale instelling voor kunsteducatie in Overijssel) haar eerste icc-cursus.

Ze vond de train-de-trainercursus inspirerend, maar voelde zich niet echt voorbereid op het geven van de cursus. 'Eerst moest ik veel nieuwe afkortingen uitpluizen en de hele map goed doorspitten. Gelukkig gaf ik de cursus samen met Jannie en konden we gebruikmaken van elkaars kennis en expertise.'

De laatste keer gaf ze de cursus met Meriam de Kanter van de Rijnbrinkgroep. 'Zo'n combinatie is heel handig, zij vertelt als provinciale partner een wat algemener verhaal, terwijl ik de praktijk in Kampen inbreng en bovendien alle scholen ken.'

Lokale invulling

Mariëlle heeft aan de oorspronkelijke cursus weinig veranderd. 'Er zijn een paar updates, bijvoorbeeld over financiën vanwege een gemeentelijke bijdrage voor cultuureducatie.'

TEKST: EEKE WERVERS

De provinciale instelling waarmee ze de cursus geeft, maakt de map. Daarbij wordt de invulling van de bijeenkomsten zoveel mogelijk lokaal ingevuld. De cursus in Kampen bestaat uit acht bijeenkomsten met zes lessen, een speeddate met cultuuraanbieders uit Kampen en een bezoek aan de Stadsgehoorzaal. 'In de Stadsgehoorzaal bekijken de cursisten met een kijkwijzer een familievoorstelling en moeten ze bepalen of deze geschikt is voor scholen. Het antwoord is meestal nee. Daarom gaan de cursisten vervolgens in gesprek met de directeur van de schouwburg om te bespreken waar een goede schoolvoorstelling aan moet voldoen.'

In de eerste jaren dat de icc-cursus in Amsterdam werd gegeven, verzorgde Ben enkele onderdelen. Sinds 2010 is hij coördinator en bij het hele traject betrokken. 'Oorspronkelijk gaven we de icc-cursus in acht bijeenkomsten, vervolgens een korte periode in zes en nu geven we de originele cursus van negen lessen van drie uur. Wanneer je de cursus serieus neemt en alle onderwerpen aan bod wilt laten komen, heb je dat zeker nodig.'

Tegenwoordig beginnen hij en zijn collega's eerder met het beleidsplan en laten ze cursisten veel oefenen met het schrijven van een helder stuk. 'Kunnen schrijven, formuleren en argumenteren helpt bij het creëren van draagvlak in de school. Dat is heel belangrijk. Aan het einde van de cursus moet het beleidsplan echt goed zijn, anders krijgt de cursist nog geen certificaat. Daar zijn we streng in en daardoor wordt de kwaliteit van beleidsplannen steeds beter.'

Na de cursus

Het werk als cultuurcoördinator begint pas echt na de cursus. Wat er op school gebeurt, loopt sterk uiteen, is Bens ervaring. 'Verandering op school vraagt tijd. Wanneer de directeur achter de cultuurcoördinator staat, helpt dat enorm. Dan krijgt hij echt wat voor elkaar. Soms ligt er een goed beleidsplan waar de directeur

De cursus voor cultuurcoördinatoren is gericht op het schrijven van een beleidsplan en biedt praktische handvatten, vaardigheden en inhoudelijke kennis om cultuuronderwijs op school optimaal vorm te geven, te stimuleren en te behouden.

bij betrokken was, maar komt er een andere directeur. Soms maakt een school niet alle ambities uit het beleidsplan waar, maar dat kan ook komen doordat het beleidsplan erg ambitieus is. Bijvoorbeeld in een jaar drie leerlijnen introduceren. In bijna alle gevallen kan de cultuurcoördinator beter coördineren en communiceren.' Mocca steekt veel energie in de contacten met cultuurcoördinatoren. 'Onze accountmanagers bezoeken de scholen minimaal twee keer per jaar en daarnaast organiseren we netwerken en andere bijeenkomsten. Dat lukt goed, in principe bereiken we alle scholen.'

In Kampen biedt Mariëlle als vervolg op de icc-cursus teambegeleiding aan, gericht op het verbinden van de kunstvakken aan andere vakken. Daarnaast organiseert ze twee of drie keer per jaar een netwerkbijeenkomst. Dat netwerk, aanvankelijk Culturele Onderwijs Commissie geheten en sinds 2004 Kunst en Kind, kent een lange historie van ruim veertig jaar. 'In het begin lag het accent vooral op uitwisseling, daarna op geschikte activiteiten en nu zijn het veel meer studiebijeenkomsten over bijvoorbeeld procesgericht werken, doorlopende leerlijnen of financiën. Qua onderwerpen sluit ik aan bij waar de scholen zelf mee bezig zijn en daardoor worden de bijeenkomsten altijd goed bezocht.'

Om scholen en instellingen aan elkaar te koppelen organiseert ze eens in de twee à drie jaar een speeddate tussen scholen en aanbieders uit Kampen. 'Alhoewel scholen hun culturele omgeving veel beter kennen dan tien jaar geleden, is het toch goed om elkaar te informeren over nieuwe ontwikkelingen.'

Meer informatie
www.lkca.nl/icc
www.mocca-amsterdam.nl
www.quintuskampen.nl

Feiten en cijfers over ICC

De eerste icc'ers ontvingen alweer tien jaar geleden (2005) hun certificaat. Vijf jaar later telden we ruim 3.000 gecertificeerde cultuurcoördinatoren. En binnenkort, weer vijf jaar later, verwelkomen we de 6.000e icc'er. Tijd om de balans op te maken en interessante statistieken te delen. Hoe is de landelijke spreiding? Zijn de mannen goed vertegenwoordigd? Neemt de nieuwe aanwas af? Deze en meer vragen beantwoorden op basis van het aantal icc'ers per 1 januari 2015, dat waren er 5.923.

Pabo en icc

In totaal hebben 1058 icc'ers hun certificaat ontvangen van een pabo, dat is bijna 18% van het totaal. In de meeste gevallen was dit als onderdeel van hun studie aan de lerarenopleiding, maar soms ook als onderdeel van een andere studie zoals Culturele, maatschappelijke vorming of als nascholing van zittende leerkrachten.

Jaarlijkse aanwas

We hadden een paar jaar geleden al verwacht dat de aanwas aan icc'ers af zou nemen. Dat is niet het geval. De afgelopen jaren is dit juist vrij stabiel. Er komen ieder jaar ruim 500 icc'ers bij. Een kleine 40% van hen zijn studenten aan een pabo.

Man versus vrouw

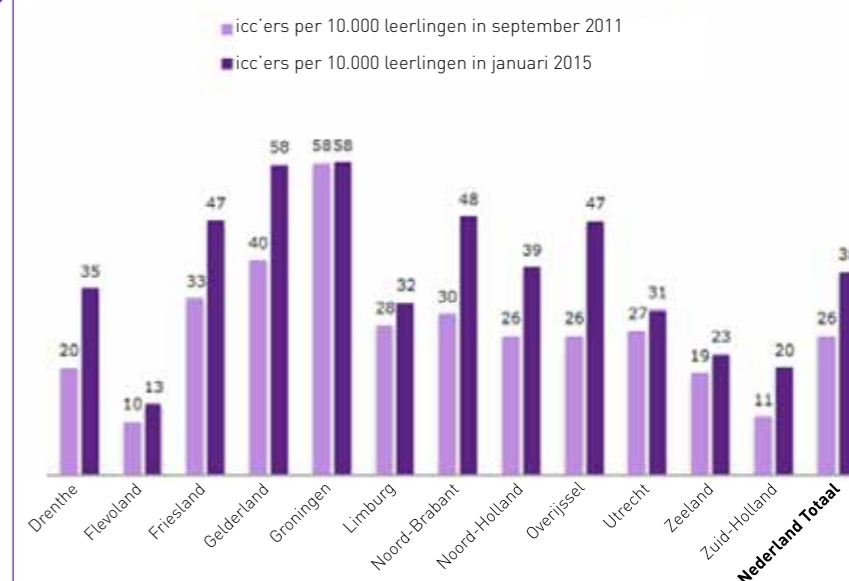
We kennen niet van alle cultuurcoördinatoren hun geslacht. Van velen wel en dan blijkt dat ongeveer 10% van hen een man is. Uit de laatste personeelstellingen door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO, oktober 2013), blijkt dat ongeveer 17,5% van het onderwijspersoneel in het primair onderwijs man is. Mannen zijn in het primair onderwijs dus ondervertegenwoordigd en dat is onder cultuurcoördinatoren nog veel sterker het geval.

cijfers

We hebben het aantal cultuurcoördinatoren per provincie ook afgezet tegen het aantal leerlingen per provincie (op basis van de leerlingentelling van 1 oktober 2014 door de DUO). Absolute aantallen cultuurcoördinatoren per provincie zeggen namelijk niet zoveel. Met ruim 1100 icc'ers heeft Gelderland bijna vier keer zoveel cultuurcoördinatoren als de provincie Groningen. Maar Groningen heeft ook heel veel minder leerlingen in het primair onderwijs. En daarmee staan deze beide provincies met elk 58 cultuurcoördinatoren per 10.000 leerlingen gezamenlijk aan kop. DUO biedt een overzicht van alle

Aantal icc'ers per 10.000 leerlingen per provincie in 2011 en 2015

Aantal icc'ers per 10 schoolvestigingen

schoolvestigingen in het primair onderwijs. We hebben weer per provincie het aantal cultuurcoördinatoren afgezet tegen het aantal vestigingen (volgens de telling van 1 oktober 2014 en we hebben hoofd- en nevenvestigingen van alle onderwijstypen meegeteld).

Met het standaard kunstmenu kunnen wij niet uit de voeten

Wie: Svennie Waanders en Jan Appel
 School: mytyschool De Regenboog (130 leerlingen)
 Waar: Haarlem, chique woonwijk met veel villa's
 Cultuurcoördinatoren sinds: 2013
 Website: <http://mytyschoolderegenboog.nl/fotoalbums/78>

Als ik de straat in fiets, weet ik al snel dat ik goed zit. Voor de deur van de school staat een serie busjes geparkeerd. De chauffeurs zijn drukdoende kinderen te helpen met instappen. Ik zie rolstoelen en braces in allerlei soorten en maten, maar vooral veel vrolijke kinderen. Ik blijf even in de hal van de school staan kijken hoe de verschillende leerkrachten wachten tot al hun kinderen zijn opgehaald. Net als op een gewone school.

Wanneer Svennie haar laatste leerling uitzwaait, heet ze mij hartelijk welkom. Met een kop koffie in de hand, lopen we naar haar lokaal. Dat oogt opgeruimd en overzichtelijk. Aan de muur hangen foto's van een verklede Svennie en Jan.

'Dat was tijdens de uitreiking van ons icc-certificaat. Onze eindpresentatie moest ludiek zijn, dus was Jan verkleed als Willem-Alexander en ik als zijn moeder Beatrix die een troonrede hield over cultuuronderwijs.'

Waarom zijn jullie destijds aan de cursus begonnen?

'Onze school had een cultuurbeleidsplan dat in 2014 zou aflopen. Het was tijd om daar weer een nieuwe impuls aan te geven. De directeur heeft ons toen gevraagd of deze cursus misschien iets voor ons zou kunnen zijn. We waren al bezig met cultuur. We bezochten bijvoorbeeld musea en het festival 5-D dat ons liet zien wat er allemaal mogelijk is met onze leerlingen. Dus het sloot goed aan bij onze interesses.'

Wat heeft de cursus jullie gebracht?

'De cursus heeft van ons bevlogen en ambitieuze cultuurcoördinatoren gemaakt. Wat we voorheen de school binnenhaalden, was vooral om te consumeren. Ga zitten en kijk maar. Dat is inmiddels veranderd. We hebben al diverse mede-cultuurcoördinatoren, theatermakers en

'De cursus heeft van ons bevlogen en ambitieuze cultuurcoördinatoren gemaakt'

kunstenars actief met onze leerlingen aan het werk gezet. Onze cursusleidster Renske bijvoorbeeld heeft met onze leerlingen een fantastisch dansproject gedaan. Het gaat op onze school om de omslag van receptief, de kinderen laten kijken naar voorstellingen, naar actief laten deelnemen.'

Helpt het dat jullie met zijn tweeën zijn?

'Jazeker, met zijn tweeën sta je altijd sterker. Maar we hebben hier inmiddels een werkgroep opgericht om draagvlak te krijgen binnen het hele team. We hebben echt gedacht: het moet niet zo zijn dat wij tweeën gaan vertellen wat er moet gebeuren. Plannen moeten breed gedragen worden, dus van iedere geleding hebben we iemand in de werkgroep. Daarom betrekken we ook onze paramedici en assistenten bij de plannen. Draagvlak in je team is zo belangrijk! Daarnaast moet je ook wel een beetje een creatieve kronkel hebben. Ik zou er veel meer uit kunnen halen als ik niet ook nog fulltime leraar was. Je moet het wel leuk vinden om er ook in je vrije tijd mee bezig te zijn.'

'We zijn er nog niet, hoor. Met kerst bijvoorbeeld vroegen collega's ons: "Wat gaan we doen?" Dan moeten we uitleggen dat we geen feestcommissie zijn. Anderen zien ons weer als consumentengids. Maar het meerjarencultuurbeleidsplan geeft ons houvast en de werkgroep helpt het begrip en draagvlak voor cultuuronderwijs te vergroten onder ons team van tachtig medewerkers.'

Wat is volgens jullie het belang van goed cultuuronderwijs?

'Onderwijs is meer dan lezen, taal en rekenen. Wij hopen dat onze leerlingen later terugdenken aan een cultuurrijke basisschoolperiode. Onze ervaring leert dat wanneer volwassenen terugdenken aan hun basisschoolperiode, zij zich juist vaak momenten kunnen herinneren die te maken hadden met inspirerend cultuuronderwijs.'

Welke hobbels komen jullie tegen?

'Wij zouden graag zien dat de kerndoelen en de leerlijnen voor cultuureducatie een steviger plek op de directieagenda krijgen. Er is een spanningsveld tussen de constante eis van opbrengstgericht werken bij taal, rekenen en lezen en onze kunst- en cultuurkerndoelen en ambities. De stuip waarin mensen schieten als de inspectie zich meldt, vind ik te gek voor woorden.'

Wat willen jullie andere cultuurcoördinatoren meegeven?

'Planmatig werken in een hecht team is belangrijk. En ga netwerken! Ga naar culturele festivals, naar culturele markten. Daar pik je ze er zo tussenuit, de mensen die iets met onze kinderen kunnen of willen en de mensen die daar niets mee hebben.'

Zijn die mensen moeilijk te vinden?

'Ja! Met het standaard kunstmenu kunnen wij niet uit de voeten. Toch is het ons gelukt om al twee jaar lang de juiste mensen binnen te halen. Maar dat kost veel energie. Ik zou zo graag met de kinderen naar bijvoorbeeld het stoomgemaal in Cruquius gaan, hier om de hoek. Maar logistiek is dat zo ingewikkeld. Hoe kom ik daar met al die elektrische rolstoelen? Dat kan alleen in kleine groepjes. Er zijn allemaal regels voor het vervoer van rolstoelen. We hadden hier een rolstoelbus, maar die is afgekeurd. Nou ja, ga zo maar door.'

Welke wensen hebben jullie nog?

'Een goede rolstoelbus waar we zo'n twintig rolstoelen in kwijt kunnen. Ik zou graag naar het Stedelijk willen of naar het Cobra Museum, maar dan moeten er in het museum ook mensen zijn die een klik hebben met onze leerlingen.' 'Soms lukt het. Bijvoorbeeld met het Teylersmuseum, daar werken we intensief mee samen. Voor het derde jaar doen we nu mee aan een project van het museum. Dit jaar is het thema muziek. Onze kinderen maken allemaal een instrument dat in het museum te zien zal zijn. In ruil daarvoor krijgen ze een toegangskaartje, maar we laten het aan de ouders over of ze daar gebruik van maken. Dat is de meest eenvoudige manier. En ouders gaan naar het museum!'

Waar zijn jullie trots op?

'Wij zijn trots op het cultuurbeleidsplan. Dat heeft geleid tot meer projecten voor drama, dans en muziek.' 'En we zijn trots op het slotconcert van ons muziekproject 'Amadeus Inside Out', op 3 april in theater De Luifel. Het is onze bijdrage aan het Comeniusproject voor Europese uitwisseling tussen scholen met leerlingen met een beperking. Een project waarbij onze leerlingen wekenlang hebben gewerkt aan een zelf geproduceerd muziekstuk en hebben geoefend op keyboard en slagwerkinstrumenten, onder leiding van muziekdocenten en begeleid door een professioneel saxofoonkwartet.'

Ontwikkelingen in onderwijs en cultuurbeleid

Cultuureducatie met Kwaliteit 2013-2016

In 2012 hebben de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur het advies Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren! uitgebracht. Naar aanleiding van dit advies heeft minister Bussemaker cultuureducatie tot prioriteit gemaakt in haar cultuurbeleid. Volgens de minister is goed cultuuronderwijs belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling van kinderen en moet het een structurele plaats krijgen in het onderwijscurriculum.

Om dit te stimuleren is in 2013 het programma Cultuureducatie met Kwaliteit gestart. Dit is gericht op de landelijke implementatie van cultuureducatie in het primair onderwijs en heeft vier speerpunten:

- De ontwikkeling van doorgaande leerlijnen
- De professionalisering van groepsleerkrachten en medewerkers van culturele instellingen
- Culturele instellingen ontwikkelen gericht aanbod vanuit de vraag van de school
- De ontwikkeling van beoordelingsinstrumenten

Belangrijke onderdeel van het programma is de Matchingsregeling Cultuureducatie met Kwaliteit: op 54 plaatsen werken scholen en culturele instellingen op lokaal niveau samen aan meer kwaliteit van het leergebied kunstzinnige oriëntatie.

Daarnaast is de regeling flankerende beleid bedoeld voor ondersteunende projecten. Andere activiteiten zijn een rapportage over cultuureducatie in het basisonderwijs door de onderwijsinspectie in 2015 en het ontwikkelen van een leerplankader kunstzinnige oriëntatie door SLO. Voor het programma Cultuureducatie met Kwaliteit stelt OCW jaarlijks via de prestatiebox €18 miljoen beschikbaar, voor de matchingsregeling €10 miljoen (dat provincies en gemeenten met € 10 miljoen matchten) en voor het flankerend beleid nog eens € 3,8 miljoen.

Lerarenagenda 2013-2020

Tijdens haar toespraak op een congres voor lerarenopleiders sprak minister Bussemaker: 'De toekomstige leerlingen van de huidige studenten, zullen een leven lang leren. Ze zullen allerlei verschillende banen hebben, die een beroep doen op vaardigheden en kwaliteiten die ons onderscheiden van robots - denk aan creativiteit, verbeelding, verbanden leggen en samenwerken. En ze zullen leven in een samenleving waarin technologie een stuwende kracht is, en die wordt geconfronteerd met complexe problemen waar niet één antwoord op is.'

Daarom vindt de minister het belangrijk dat leraren leren om uitvinders te zijn. 'Uitvinders die zich willen en kunnen verwonderen. Die kennis en theorie leren relateren aan hoe ze zichzelf zien als mens, als leraar. En die hun eigen achtergrond en overtuigingen kunnen verbinden met 21ste-eeuwse vaardigheden als onderzoeken, verbanden leggen, nieuwsgierigheid, creativiteit.'

Belangrijk voor goed (cultuur)onderwijs zijn goede leraren. De Lerarenagenda 2013-2020 bevat zeven agendapunten, gericht op de verbetering van de kwaliteit van leraren. Onderdelen daarvan zijn betere studenten selecteren voor de lerarenopleidingen, betere lerarenopleidingen en alle leraren bekwaam en bevoegd. De minister stimuleert dit onder meer door Lerarenbeurzen (daarvan zijn er al 40.000 uitgereikt) en door scholen geld te geven voor de professionele ontwikkeling van hun leraren.

De overheid investeert in kwaliteit, niet alleen in cultuureducatie, maar ook onderwijsbreed. We zetten de belangrijkste programma's en ontwikkelingen op een rijtje.

#Onderwijs2032

Op 17 november 2014 opende staatssecretaris Dekker onder de noemer #Onderwijs2032 een nationale dialoog over een vernieuwd curriculum voor het primair en voortgezet onderwijs. Welke kennis en vaardigheden moeten kinderen nu leren, om zich zo goed mogelijk op de toekomst voor te bereiden?

Centraal staat brede vorming, dus meer dan louter een voorbereiding op de arbeidsmarkt. 'Juist het 'wat' staat centraal in deze discussie. Bij taal en rekenen is de inhoud wel bekend, maar dat is minder het geval bij burgerschapsonderwijs, techniekonderwijs en cultuuronderwijs. Wat is goed muziekonderwijs? Dat soort vragen komt vaak naar voren in gesprek met leraren', aldus de staatssecretaris.

Volgens Dekker willen docenten meer houvast bij deze vakinhoud. 'Zonder daarbij het curriculum dicht te timmeren'. Dekker wil ook ruimte voor 21ste-eeuwse vaardigheden in het nieuwe curriculum. Hij stelt dat vaardigheden als creativiteit en samenwerking altijd van belang zijn geweest, maar dat ze in de huidige dynamische samenleving van nog groter belang zijn. Naast brede vorming vraagt de staatssecretaris ook aandacht voor toptalenten op school, leerlingen die meer in hun mars hebben dan gemiddeld. Het gaat daarbij niet alleen om zeer intelligente leerlingen, maar ook om leerlingen die uitblinken in bijvoorbeeld creativiteit, vakmanschap of ondernemerschap. Zowel de brede vorming als de toptalenten bieden veel mogelijkheden voor cultuureducatie.

Agenda Cultuur 2017-2020

Regelmatig lees je in de krant: moet er wel zoveel geld naar cultuur? De waarde van cultuur staat op veel plaatsen ter discussie, en in het verlengde daarvan ook cultuureducatie. Door de grote aandacht voor taal en rekenen komen de kunstvakken regelmatig in de knel. Gevolg van de discussie is dat er sinds 2013 flink bezuinigd is op cultuur en dat is ook in het onderwijs te merken. Niet alleen theatergezelschappen en musea staan onder druk, ook muziekscholen en ondersteuningsinstellingen hebben steeds vaker te maken met fikse bezuinigingen.

Toch wil minister Bussemaker aandacht voor cultuur. Niet alleen vanwege het belang ervan voor de persoonlijke ontwikkeling van kinderen en het belang van creativiteit, ook wil ze de maatschappelijke waarde van cultuur opnieuw op de kaart wil zetten: 'Ik zie cultuur als onderdeel van een maatschappelijke agenda. Het bestaansrecht van kunstenaars en culturele instellingen ligt niet zozeer in de sector zelf, maar in de verbinding met de samenleving.'

De minister krijgt voor haar beleid steun van de Raad voor Cultuur. De raad schrijft in haar *Agenda Cultuur 2017-2020 en verder* dat cultuureducatie draait om het verwerven van culturele competenties. 'Competenties die mensen nodig hebben om volwaardig deel te nemen aan onze samenleving. Niet alleen als consument of beoefenaar van kunst en cultuur, maar ook om creatief en weerbaar om te gaan met de dynamiek van een complexer wordende samenleving. Een belangrijke plek voor het verwerven van die competenties is de school. Daar wordt het fundament gelegd voor de ontwikkeling van kinderen. Hier begint het pad dat zij doorlopen van kennismaking met kunst en cultuur naar het ontwikkelen van de eigen talenten.' De raad ziet cultuureducatie als een vormende taak van het onderwijs van de toekomst. De ontwikkeling van doorlopende leerlijnen, de versterking van deskundigheid van leerkrachten en toetsing door de Onderwijsinspectie kunnen cultuureducatie een kwaliteitsinjectie geven, aldus de raad.

'Aandacht voor kunstvakken is voor mij vanzelfsprekend'

Wie: Triensje Robbe, groep 1-2

School: gereformeerde basisschool Johannes Bogerman (135 leerlingen)

Waar: Grootegast (Friesland)

Icc-certificaat sinds: 2008

www.johannesbogerman.nl

In de klas van Triensje Robbe zitten vijftien kleuters, aan het einde van het schooljaar zullen dat er ruim twintig zijn. Het is een spannende dag, er waren twee heuse pony's op school. En dan zijn vijftien kinderen meer dan genoeg. Steeds komt er een kind aandacht vragen, even een persoonlijk woordje, een aai over de bol. Stilzitten is voor de deze kleuters behoorlijk lastig.

Zelfvertrouwen

Als dank voor het bezoek van de pony's hebben de kleuters met allerlei materiaal samen een prachtige collage gemaakt. Het is slechts een voorbeeld van hoe cultuureducatie op Triensjes school steeds vanzelfsprekender wordt. Dat heeft alles te maken met de icc-cursus die ze zo'n zeven jaar geleden bij Kunststation C volgde. 'De cursus bracht me veel, ik voelde me thuis bij de kunstvakken. De activiteiten kwamen dichtbij, het leren, kijken en ervaren raakte me echt. Het schrijven van het cultuurbeleidsplan was wel een hele kluit. Sinds de icc-cursus is het voor mij heel natuurlijk om veel aandacht te besteden aan de kunstvakken en ik vergeet wel eens dat mijn collega's de cursus niet hebben gedaan.' Triensje organiseert de culturele activiteiten voor haar school, maar haar kracht is vooral inhoudelijk. Ze helpt

'De icc-cursus heeft me veel gebracht'

haar collega's om anders naar het werk van de kinderen te kijken. Een collega: 'Ik keek altijd vooral of ze zich wel aan de opdracht hielden. Door Triensje laat ik ze nu veel vrijer en vraag ik wat ze gemaakt hebben en hoe ze dat hebben gedaan. Dat kunnen de leerlingen heel goed beschrijven, ook daardoor kijk ik nu heel anders.'

Dankzij Triensje scoort cultuureducatie steeds beter op haar school. Onlangs won de school de wedstrijd 'het mooiste kunstwerk van plastic afval'. De aanleiding voor de wedstrijd was de introductie van de milieuzak voor plastic. Om kinderen (en hun ouders) bewust te maken van wat er allemaal in die milieuzak kan, werden ze uitgedaagd een kunstwerk te maken van afvalmateriaal. De leerlingen van Triensje maakten lampionnen voor St. Maarten en wonnen de wedstrijd. Ouders, kinderen, directeur en collega's trots, het gaf de school zelfvertrouwen.

Verwondering

Als cultuurcoördinator organiseert Triensje de culturele excursies. Veel aanbod is er niet in de omgeving van de school, ze gaan vooral naar het Baron Theater voor voorstellingen. Deze worden op school voorbereid en na afloop met verwerkingsopdrachten afgesloten. Vorig jaar stonden gedichten centraal en Triensje werkt ook graag met prentenboeken.

De school gebruikt als methode voor beeldend Moet je doen. Aan dans en drama besteedt de school niet veel tijd. 'Soms wat bewegen op muziek, maar het lijkt net alsof het niet in de lijven van de kinderen zit. Er zijn wel wat liedjes gecombineerd met dans, en dramalessen voor sociale vaardigheden. Maar eigenlijk zijn dat geen kunstzinnige lessen.' Triensje wil de kinderen leren vragen te durven stellen, open te staan en met verwondering te kijken. Je leert door je hele lichaam en al je zintuigen te gebruiken. Hoofd, hart en handen, het is Triensje uit het hart gegrepen: 'Waar kom je vandaan, wie ben je en waar wil je naar toe, dat zijn vragen die dicht bij het kind komen, veel meer dan rekenen.' Ze beoordeelt de beeldende lessen niet met een cijfer. Ze praat met de kinderen over hun werk aan de hand van reflectievragen. De 'waarom-vraag' hoort daar niet bij, die is te beoordelend. 'Ik zie er altijd mooie dingen in, ik begrijp de taal van de kinderen.'

Triensje heeft zelf geboetseerd, beelden van klei, en beelden van was zijn in brons gegoten. Nu heeft ze gitaarles, ze begeleidt liedjes voor de kinderen. 'Ik heb nog maar net gitaarles, dus ik kan het nog niet zo goed.' 'Geeft niets juf, we vinden het toch mooi!'

In het kader van Cultuureducatie met Kwaliteit hebben alle scholen in het Westerkwartier in de regio Zuidhorn een aanvraag gedaan voor muziek. Ze proberen samen op te trekken bij de deskundigheidsbevordering en het inhuren van concerten. 'Dat is fijn, zo hoef ik niet alles alleen te doen.' Dit soort activiteiten doet ze overigens in haar eigen tijd, uren krijgt ze er niet voor.

Cognitief

Triensje heeft gedurende haar lange loopbaan veel zien veranderen. 'Het is allemaal veel cognitiever geworden. We kijken nu vooral naar wat een kind niet kan, dat moet je analyseren en vervolgens fixen. Ook de kinderen zijn veranderd, vroeger waren ze veel rustiger en zelfstandiger, bijvoorbeeld met aan- en uitkleden. Je had toen misschien vier of vijf 'moeilijke' kinderen in de klas, nu is dat andersom en heb je er vier of vijf die geen speciale aandacht vragen.' Grootegast is een gebied waar taalontwikkeling sterk gestimuleerd moet worden en dat betekent dus veel aandacht en budget voor taal en rekenen. Gelukkig krijgt de onderbouw ook geld om materialen voor de kleuters te kopen. Dan kan Triensje weer meer creatieve dingen met hen doen. 'Want een huilende kleuter die zegt: ik kan de 'r' nog niet, dat is toch niet goed?' Ze ziet ook wel een tegenbeweging met meer aandacht voor een breed onderwijsprogramma. 'Maar ik heb de indruk dat het op het platteland allemaal wat langzamer gaat. Daar komt het accent van het gereformeerde onderwijs nog bij, dat ligt meer op wat je eraan hebt dan op wat je ervan kunt leren. Bovendien vinden ze het soms eng als iets te dichtbij komt, en dat gebeurt natuurlijk juist bij en door kunst.' Tegelijk speelt de visie van de school, waarbij de Bijbel de bron van alles is, ook een rol. De school wil kinderen helpen bij het ontplooiën van de gaven en talenten die ze van hun Schepper hebben gekregen, ook hun creatieve talenten. 'De ouders leven erg mee met de kinderen en de wedstrijd heeft een hoop goed gedaan. Daardoor is de mening over de kunstvakken zeker veranderd!'

'We willen een cultuurschool zijn'

Wie: Anja Kramer, leerkracht groep 1-2

School: protestants-christelijke basisschool Prinses Beatrixschool (360 leerlingen)

Waar: Urk, een nieuwbouwwijk met veel jonge gezinnen

Icc-certificaat sinds: 2013

Wat heeft de cursus voor je betekend?

'Vooral veel inspiratie! Dat de cursus op verschillende locaties was, zoals Nieuw Land in Lelystad, vond ik echt een goede toevoeging. Heerlijk om met mensen van andere scholen te praten over cultuur en wat er allemaal mogelijk is. Bijvoorbeeld hoe andere scholen in een gemeente gezamenlijk producten afnemen bij een muzisch centrum. Dat heb ik daarna ook bij ons geprobeerd, bij de zeven scholen van onze vereniging. Helaas lukte het niet, de andere scholen hadden nog onvoldoende beeld van de mogelijkheden. Het schrijven van een beleidsplan vond ik ook goed. Ik werd gedwongen om na te denken hoe cultuur op onze school eruit kon zien. Toen ik het plan klaar had, merkte ik wel dat er een gat was tussen mijn insteek en kennis en die van de rest van het team. Een goede overdracht is nodig. Ik heb het plan gepresenteerd op school en een leerteam cultuur ingericht, met collega's die verder meedenken over de invulling van dat plan.'

Wat is de impact van je werk op school?

'Het leerteam is er dus nu en er is op school veel meer aandacht gekomen voor cultuur. Steeds meer mensen spreken uit dat cultuureducatie belangrijk is. Bijvoorbeeld toen wij een nieuwe methode aanschafte voor geïntegreerd onderwijs in de zaakvakken, zei een collega: "We moeten goed opletten dat er in de methode plek is voor cultuur". Collega's vinden het prettig dat het in de methode zit, dan wordt het niet overgeslagen. Ze hebben het druk en vinden het moeilijk om het zelf te bedenken.'

'Ik heb op mijn school het vuurtje voor cultuur aangestoken'

En wat is de impact op de leerlingen?

'Kinderen komen meer met cultuur in aanraking. De schoolreis krijgt nu één keer in de twee jaar een culturele bestemming. We zijn bijvoorbeeld in Amsterdam naar een voorstelling gegaan. In de bovenbouw is een creacircuit. Mensen uit het dorp geven gastlessen op school, zoals een knipkunstenaar of een striptekenaar. We hebben ook meegedaan aan De Culturele Haven, het CmK project van Flevoland. Daar ben ik heel enthousiast over en trots op. Het project heeft de school drie weken helemaal overspoeld. Klassen werden opgehaald om naar een voorstelling of museum te gaan. Een kritiekpunt is wel dat er soms mensen in de klas komen die weliswaar verstand hebben van hun vak, maar niet bepaald van de omgang met een drukke klas van 28 kinderen.'

Wat is volgens jou het belang van goed cultuuronderwijs?

'Persoonlijk vind ik het heel belangrijk, ik geloof in brede ontwikkeling. Er is teveel focus op de basisvakken taal en rekenen, maar andere dingen leveren ook een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van het kind. Ik ben zelf pas allerlei kunstzinnige dingen gaan ontdekken toen ik ouder werd. Het is goed als onze kinderen dat al van jongs af aan meekrijgen. Dat ze iets kunnen creëren, los van het resultaat, kunnen genieten, nadenken en vormend bezig zijn. En dat ze zich leren uitdrukken anders dan met woorden. Creativiteit moet meer de ruimte krijgen. Een voorbeeld: mijn dochter zit hier ook op school, in groep 4. Zij heeft in een project 'Schatten' allerlei rommeltjes gezocht op straat en daar een kunstwerk van gemaakt. Dat gaf haar veel plezier. Ze is anders gaan kijken en zoekt nog steeds naar dingen op straat. Haar kunstwerk is een scheef hart dat ze 'glimeur' heeft genoemd, omdat het mooi glimmend was en een goed humeur had. Dat had ze zelf bedacht!'

Zijn jouw collega's dezelfde mening toegedaan?

'Ja, anderen voelen dit ook wel zo. Collega's voelen zich gevangen in het prestatiesysteem. Ze doen zelf graag andere dingen en nemen nu meer tijd voor cultuur. Vaak is er in het onderwijs wel een klaagcultuur, maar ik hoor weinig negatiefs over cultuureducatie. Dat valt mij mee. Collega's vragen er zelf om, bijvoorbeeld rond de bij Kinderboekenweek, Gedichtendag of de Voorleesdagen: "Gaan we hier weer iets mee doen dit jaar?".'

MOOISTE KUNSTBELEVING:

De Culturele Haven

'Dit project vond ik op alle gebieden inspirerend, voor mijzelf en voor de kinderen. We hebben veel woordenschatactiviteiten gedaan, haringen geproefd, filmpjes over vissen vangen bekeken. Ze zingen het Polderlied nu nog! Het thema polder leek mij niet meteen iets voor kleuters, maar het was zo leuk!'

Waar loop je tegenaan?

'De school is nog wel veel gericht op losse activiteiten. De samenhang hebben we als team nog niet goed voor elkaar. Ik hoop dat de nieuwe methode hier verandering in brengt. Daarnaast vind ik het lastig om een begroting te maken. Er zijn altijd zoveel ideeën die allemaal uit het cultuurpotje betaald moet worden. Hiervoor is een goede planning nodig.'

Waar ben je als cultuurcoördinator trots op?

'Ik ben vooral trots dat cultuur nu meer voor het voetlicht is gekomen op school. Dat vuurtje heb ik aangestoken!'

Welke wensen heb je nog?

'Ik wil graag meer zichtbaar maken dat we een cultuurgeïntereerde school zijn. Er komt een podium en tentoonstellingskasten. We willen een cultuurprofiel school worden, maar we weten nog niet wat de criteria hiervoor zijn. Net zoals je als sportgeïntereerde school een keurmerk kunt krijgen, willen wij dat voor cultuur. Dat is er nu nog niet voor het primair onderwijs. Ik kan mij voorstellen dat voor de profilering ook het buitenschoolse deel erbij gaat horen. We hebben naschools aanbod in samenwerking met de muziekschool, zoals drumlessen. Ik ben ook andere lessen aan het uitzoeken, zoals tekenen met een lokale kunstenaar. We willen nagaan wat ouders voor een dergelijk aanbod over hebben. Nu betalen we het nog deels uit de binnenschoolse cultuurpot.'

Wat wil je andere leerkrachten meegeven?

'Wij hebben een grote school; het zou goed zijn als nog iemand de icc-cursus zou doen. Ik zou alle scholen willen aanraden om een leerkracht op te leiden tot cultuurcoördinator, het liefst twee!'

Met kunst de tafel van zeven leren

Acht jaar geleden richtten leerkrachten Els van Hemert en Mieke Linssen een kunsteducatief bedrijfje op. Met Jan & Ko kunsteducatie helpen scholen om kunst in te zetten als leermiddel voor de zaakvakken.

TEKST: EEKE WERVERS

Els van Hemert en Mieke Linssen werkten in het onderwijs, toen het begon te kriebelen. Ze begonnen samen aan een deeltijdopleiding schilderkunst aan de kunstacademie in Maasmechelen. In Jan & Ko kunsteducatie combineren ze beide expertises.

Het begon acht jaar geleden met het ontwikkelen van kunstkoffers; kant-en-klare lespakketten waarin ze kunstzinnige lesideeën verbonden aan wereldoriëntatie, maar ook aan taal, rekenen en sociale vaardigheden. Leerkrachten konden met een handleiding zelf aan de slag om het project vervolgens af te sluiten met een schilderworkshop door Jan & Ko kunsteducatie in een op school opgebouwd atelier.

Spellingregels

Hun huidige passie voor kunst in het onderwijs werd op de pabo al aangewakkerd. Alle kunstvakken, zowel tekenen, handvaardigheid, muziek als textiele werkvormen kwamen voorbij, maar vooral gericht op technieken en vaardigheden. 'Binnen het vak cultureel maatschappelijk leven gingen we naar de grote musea en op studiereis naar Rome en Florence.'

Nu werken ze zelf met pabostudenten. 'Wij leggen meer de nadruk op creativiteitsontwikkeling bij leerlingen. En

we laten studenten zien hoe ze de kunstvakken kunnen inzetten om bijvoorbeeld de tafel van 7 te automatiseren, de spellingregels makkelijker onder de knie te krijgen of beter te kunnen begrijpen welke leefklimaten er op aarde voorkomen.'

Uitgangspunt en doel is het leerdoel van die zaakvakken (zie kader). 'Maar doordat we een deskundige instructie geven en met hoogwaardige acrylverf werken, leren kinderen vanzelf ook iets over kleuren mengen, penseelgebruik, compositie en andere technische vaardigheden. En natuurlijk wordt er niet alleen op doek geschilderd, maar ook op MDF, karton of op oude deuren of koffers als het thema zich hier voor leent.'

Betekenisvol

Els en Mieke zien telkens weer hoe enthousiast en gedreven leerlingen zijn. 'Dan staan ze aan hun eigen schildersezel in die iets te grote schilderblouse vaak anderhalf uur lang geconcentreerd te werken om daarna volledig verbaasd zijn over hun eigen kunnen.'

Dylan van 9 jaar (nog nooit echt geschilderd en met ADHD-stempel) vertelde na ruim een uur gefocust geschilderd te hebben: 'Nu weet ik wat ik later worden wil, juf, ik ben hier gewoon goed in!'

Door de kunstvakken als leermiddel in te zetten zet je automatisch in op meervoudige Intelligentie en krijgt elk kind kansen om anders te leren, vertelt Els. 'Door hoofd en handen samen te gebruiken beklijft de inhoud anders in 't kinderbrein. Dat maakt leren betekenisvol.' Mieke vult aan: 'Het feit dat er bij het maken van kunst niet gauw iets fout kan zijn, is voor kinderen natuurlijk een geweldige voedingsbodem voor het bouwen aan eigenwaarde en zelfvertrouwen. En als je met plezier leert, gaat het makkelijker en onthoud je het beter.'

Draagvlak

Bij een cultuureducatievraag van een groepsleerkracht leggen Els en Mieke ook graag contact met de directeur of cultuurcoördinator van de school. Dat zorgt voor een breder draagvlak en daarmee meer effect: 'Onze ervaring is dat leerkrachten al snel enthousiast raken over een andere manier van leren. Maar als het breed gedragen wordt, krijgen leerkrachten meer vertrouwen in deze andere manier van leren en daardoor wordt het voor leerlingen ook meer betekenisvol.'

Elke workshop levert leerkrachten handvatten om ook zelf, al dan niet in aangepaste vorm op een creatieve manier met het curriculum aan de slag te gaan. Els en Mieke: 'Onze workshops werken gelukkig vaak heel aanstekelijk. Zo proberen we zoveel mogelijk mensen op alle lagen in het onderwijs te "besmetten".'

TWEE VOORBEELDEN

Hoe leer ik kinderen makkelijker onthouden wat samengestelde woorden zijn? (groep 6)

In een schilderworkshop wordt taal gecombineerd met de kunststroming surrealisme, waarbij onverwachte en verrassende combinaties vaak uitgangspunt zijn. Samen met de kinderen bedenken we prikkelende samengestelde woorden. Leerlingen gaan hierbij associëren, combineren en ontwerpen. Ze schetsen een letterlijk beeld van bijvoorbeeld een neusvleugel (een neus met twee grote vleugels tegen een bewolkte lucht). De schetsen schilderen ze op doek. Leerlingen vertellen elkaar niet welk woord ze verbeelden. In een tentoonstelling als evaluatie proberen leerlingen te herkennen welke samengestelde woorden er zijn geschilderd. Het plezier dat dit oplevert, laat kinderen nooit meer vergeten wat een samengesteld woord is.

'Juf, ik ben hier gewoon goed in!'

Creatief denken

Naast workshops met kinderen verzorgen ze ook coachingtrajecten voor onderwijsteams. Daarin kijken ze hoe de school, afgestemd op de lesmethoden en leerlijnen, specifieke kerndoelen kan koppelen aan cultuureducatie. 'We denken samen met leerkrachten na over koppelingen van zaakvakken en de kunstvakken. Denk aan het maken van animatiefilmpjes over groei en bloei of tafels leren door dans. Creatief denken als vaardigheid voor de toekomst staat bij hen bovendien hoog in het vaandel. 'Vaak is het basisonderwijs nog erg gericht op het behalen van een zo hoog mogelijke score. Door creatief aan de slag te gaan, kan elk kind op zijn eigen manier het allerbeste uit zichzelf halen. De belangrijkste zaken om gelukkig te worden in de wereld van morgen zijn niet te vatten in toetsen.'

Jan & Ko kunsteducatie geeft, in een korte training, leerkrachten meer inzicht in hoe je creativiteit snel en makkelijk in je lessen kunt inzetten. Hierbij gebruiken ze 'creatieve denkertjes', toe te passen op elk thema, leergebied en leerdoel. Dit levert plezier in leren op en het vermogen om flexibel te leren denken in een steeds complexer wordende maatschappij. Of zoals Els en Mieke zeggen: 'Kinderen zijn van nature creatief, laten we daar in ons onderwijs vooral gebruik van maken!'

Hoe kan ik de intrinsieke motivatie bij leerlingen in groep 4 & 5 voor begrijpend lezen vergroten?

Nogal wat leerlingen hebben moeite met begrijpend lezen. Samen met de Stichting Taalvorming ontwikkelde Jan & Ko het project de Begrijpboom. Leerlingen timmeren van afvalhout samen een boom met vier takken (die staan voor vier leesstrategieën). Met creatieve werkvormen worden leesteksten op een andere manier aangeboden en worden (waar mogelijk) aan de juiste tak in de boom gehangen. Voorbeelden van werkvormen zijn woordenschat visualiseren, kringactiviteiten 'wat weet ik al over het onderwerp van de leestekst', tweetalgesprekjes met tekeningetjes en verwijswoorden schilderend verbeelden. Dit vergroot de betrokkenheid van kinderen, hun aandacht blijft gefocust en teksten worden op een speelse manier inzichtelijker gemaakt. Zo wordt begrijpend lezen ineens leuk!

'Cultuureducatie gaat over leren kijken'

Wie: Wilma Hoogeveen, leerkracht groep 6, vakspecialist muziek en lid van de bovenscholse commissie culturele vorming

School: protestants-christelijke basisschool De Branding (170 leerlingen),

Waar: Barneveld

Icc-certificaat sinds: 2014

Wilma Hoogeveen volgde de icc-cursus een jaar geleden bij Cultuurmij Oost in Gelderland. De directeur vroeg haar, omdat de vorige cultuurcoördinator weg ging. 'Mijn directeur vindt cultuureducatie belangrijk. Hij zingt zelf en bezoekt graag musea, dat helpt natuurlijk ook.'

Wilma vond de cursus leuk, de bijeenkomsten waren op verschillende locaties waar je ook meteen informatie kreeg over de educatieve activiteiten. 'Het was interessant om mensen van andere scholen te ontmoeten en om veel ideeën uit te wisselen en technieken te leren. Het cultuurbeleidsplan dat we in de cursus moesten schrijven, biedt nu structuur aan onze activiteiten. Ik vind het belangrijk, en daar stuur ik ook op, dat je culturele activiteiten goed voorbereidt en dat er naverk en een evaluatie is.'

Voor anderen die de cursus willen gaan volgen, heeft ze wel een advies: stem van tevoren eerst als team af wat je met cultuureducatie wilt en volg daarna de cursus. 'Dat maakt het makkelijker om meteen vanaf het begin draagvlak en betrokkenheid te creëren.'

Muziek

Wilma is vakspecialist muziek en werkt met haar eigen groep 6 toe naar een muziekkavond. 'Die avond is altijd een groot succes, ouders, broertjes en zusjes, oma's en opa's komen luisteren. Voor de kinderen werkt dat heel motiverend.'

Haar school valt met dertien andere basisscholen onder stichting PCO Gelderse Vallei. Dit schoolbestuur

heeft cultuureducatie hoog in het vaandel. Er is een cultuurbeleidsplan, waar alle scholen individueel invulling aan geven. Verder doen alle scholen mee een project binnen het programma Cultuur met Kwaliteit (zie kader), met een focus op muziekonderwijs. Wilma hoopt dat door deze impuls het huidige muziek- en zangonderwijs op een hoger plan komt en serieus genomen wordt. Nu worden muziek en de andere kunstvakken soms nog als stiefkindje behandeld. 'Ik begrijp het ook wel. Zingen is voor sommigen al niet zo eenvoudig, laat staan een muzikles waar alle domeinen in voor komen. Door de workshops die we nu als team volgen, wordt het wel makkelijker. Op school moeten ook zoveel andere dingen. We zijn bezig met onderwijsvernieuwing. Daarnaast hebben we een nieuwe rekenmethode, waar we ook vertrouwd mee moeten raken. Er gaat heel veel tijd naar rekenen, spelling en lezen, naar de dingen die je kunt meten.'

Meikever

Moeten de kunstvakken ook beoordeeld worden? 'Nee!', roept Wilma uit. 'Dat neemt de spontaniteit weg en zorgt voor meer eenheidsworst. Ik wil juist de vrijheid behouden om in te spelen op de dingen waar kinderen zelf mee komen. Wanneer je aan kunt sluiten bij hun passie leren ze het meest.'

Zo kwamen onlangs kinderen met een dode meikever de klas in. Samen hebben ze opgezocht wat voor soort insect dat is en wat de kenmerken ervan zijn. 'Via mijn man kon

Beoordelen neemt de spontaniteit weg

ik aan opgezette exemplaren komen en die hebben we bestudeerd en getekend. Dan kijken de kinderen zo vreselijk goed! Ik gebruik wel vaker de verbinding cultuur en natuur. In het voorjaar bijvoorbeeld zingen we over de natuur en bij biologie kijken we onder meer naar planten. Vlak bij onze school was een enorm veld met krokussen. Alle kinderen namen hun stoeltje en tekendoos mee en tekenden de krokussen. Als je weet wat je kunt zien, zie je ook meer. Dat is echt terug te zien in de tekeningen. Daar gaat wat mij betreft cultuureducatie over: leren kijken. Kijk om je heen!

Bovenschools

Als lid van de bovenscholse commissie culturele vorming beslist Wilma mee over de jaarlijkse keuze uit het cultuuraanbod. Op basis van het beschikbare budget kiest de commissie per jaar activiteiten uit een specifieke kunstdiscipline. De commissie besteedt de helft van het cultuurbudget, de andere helft besteden de cultuurcoördinatoren van de afzonderlijke scholen zelf. De bovenscholse commissie bestaat uit vier cultuurcoördinatoren en komt vier à vijf keer per jaar bij elkaar. De cultuurcoördinatoren van alle scholen komen één keer per jaar – aan het begin van het nieuw schooljaar – bijeen. Ze evalueren de keuze van het afgelopen jaar en krijgen informatie over het komende programma. Het grote voordeel van een geclusterd aanbod is dat duurdere voorstellingen mogelijk zijn. Zo is Wilma met de bovenbouw naar een echt theater geweest, Orpheus in Apeldoorn, voor een interactieve symfonie met het Gelders Orkest.

CmK: kans die je niet laat lopen

Joke van de Laar is coördinator cultuur van het schoolbestuur en directeur van basisschool De Hoeksteen in Voorthuizen. Ze licht toe waarom het schoolbestuur Gelderse Vallei deelneemt aan Cultuureducatie met Kwaliteit 'We vonden het een kans die je niet kunt laten lopen. In overleg met mijn collega-directeuren is gekozen voor muziek en hebben we samenwerking gezocht met Muziekschool Barneveld. Samen met cultuurcoach Gert Bomhof van de muziekschool hebben we een muziekprogramma ontwikkeld.'

De subsidie is vooral gericht op scholing van de leerkrachten. Zij volgen muziekworkshops om meer uit hun muzieklessen in de klas te halen en dat werkt. 'De leerkrachten geven nu gevarieerde muzieklessen en zetten ook muzikale energizers makkelijker in. Daarnaast krijgen alle leerlingen van groep 5 lessen algemene muzikale vorming (amv) van een docent van de muziekschool en geeft een muziekdocent in alle overige klassen vier keer per jaar een les. Duolessen, waarbij muziekdocent en leerkracht samen de muzikles voorbereiden en geven, vallen daar ook onder. 'Een vakleerkracht voor de klas, dat is voor ons luxe. Dat de ouders van de leerlingen van groep 5 bij de eindpresentatie van de amv-lessen, Kids in Concert, zien wat hun kinderen allemaal geleerd hebben, heeft voor ons ook meerwaarde. Ik hoop dat we na deze vier jaar met dit project door kunnen gaan en zo cultuureducatie de komende jaren verder kunnen versterken. Kunst en cultuur geven het leven kleur.'

'Onze leerlingen willen meer optreden'

Wie: Esther Mulder, leerkracht groep 6

School: openbare basisschool Bornwaterschool (185 leerlingen)

Waar: Bloemendaal

Icc-certificaat sinds: 2010

www.lkca.nl/cultuurbegeleider

Wat heeft de icc-cursus voor je betekend?

'Ik heb de cursus als onderdeel van de kunstminor op de pabo gevolgd. Ik was hier op school lio-stagiaire en de toenmalige directeur vroeg mij onder meer te blijven, omdat ik de icc-cursus had gedaan. Dat vond hij een plus. Door mij is ook mijn collega Christa de cursus gaan volgen. We hebben daarna beiden de icc-verdiepingscursus gedaan, en ik ben nu bezig met de post-hbo opleiding Cultuurbegeleider. Ik had al veel affiniteit met kunst en cultuur, maar door de icc-cursus ben ik me wel meer bewust geworden van hoe belangrijk het is voor kinderen.'

Wat is de impact van je werk op school?

'In de afgelopen drie jaar hebben we van alles gerealiseerd. Voor muziek is een goede rode draad neergezet. De themapresentaties, 'Op de Planken' geheten, hebben een kwaliteitsslag ondergaan en zijn vast onderdeel van de jaarplanning geworden. Hierin hebben we naar een goede vorm gezocht, dit bleek haalbaar binnen de wensen van het team. We laten nu twee groepen samenwerken, bijvoorbeeld onlangs groep 8 en een kleutergroep, dat gaf een goede crossover. We hebben veel kunnen realiseren vanuit ons motto 'De school waar taal beweegt'. Ik heb bijvoorbeeld met de kinderen een boek gemaakt met verhalen en gedichten. Onze school is methodisch gericht, maar vindt 'hoofd, hart en handen' belangrijk. Het motto is groter geworden.'

Krijg je je team altijd mee?

'Mijn collega's gaan niet altijd gelijk overal in mee, maar ze onderkennen dat cultuuronderwijs ertoe doet. We hebben ook op een aantal deelgebieden van cultuuronderwijs als team scholing gehad, bijvoorbeeld van de muziekschool in ritmes en zingen. Vorig jaar heb ik een enquête onder de kinderen gehouden om te onderzoeken wat zij graag willen

leren op school, in brede zin. Daar kwam uit dat zij graag meer willen optreden. Dat neem ik dan mee in mijn beleid.'

Wat is volgens jou het belang van goed cultuuronderwijs?

'Ik geef het de kinderen graag mee en zie dat ze er ook allemaal in geïnteresseerd zijn. Wij hadden bijvoorbeeld in de methode voor begrijpend lezen een les over Yves Klein, die alles blauw schildert. Kinderen willen dan weten waarom. Ze zijn nieuwsgierig, niet veroordelend. Ze weten dat je je mag verbazen en vragen mag stellen. Met mijn groep 6 kan ik goed filosofische gesprekken voeren, bijvoorbeeld vorige week over het thema verschillen tussen godsdiensten. Dat doen ze met veel betrokkenheid. De kinderen hier hebben best wat bagage mee gekregen vanuit huis. Maar ze kunnen ook elkaars talenten oprecht waarderen en ook hulp van elkaar accepteren.'

Waar loop je tegenaan?

'Mijn collega's zijn eigenlijk heel tevreden, al heeft iedereen natuurlijk wel disciplines waar ze zich minder thuis in voelen. Wat ik zelf lastig vind, is subsidies aanvragen. Dat leg ik liever bij iemand anders. Ik heb geleerd om niet te halsstarrig te zijn als collega's iets moeilijk vinden, maar om te kijken hoe het wèl kan. Ik werk veel samen met de IB'er, die ook uitvoerend kunstenaar is. Daar maken we nu meer gebruik van op school. We moeten de geïnventariseerde talenten van leerkrachten breder gaan inzetten. Hier ga ik ook vanuit mijn post-hbo opleiding mee aan de slag.'

Waar ben je als cultuurcoördinator trots op?

'We hebben net een heel groot samenwerkingsproject afgerond met het openluchttheater Caprera en de Hartenlust Mavo, onze 'buurschool'. De directeur van het Openluchttheater belde onze school, omdat zij graag iets

‘We moeten de talenten van leerkrachten breder inzetten’

MOOISTE CULTURBELEVING: verteltheater *Joris en de Draak*

‘Ik zag bijzondere maquettes in het Groninger Museum met gekleurde schuursponzen, die heb ik ook met mijn klas gemaakt. En met mijn dochter ben ik dit weekend naar ‘Joris en de Draak’ geweest, een mooie verteltheatervoorstelling van Ida van Dril en Michiel Schreuders, met veel fantasie en interactie. Ik zou heel graag elk jaar op school verteltheater willen, op onze taal-school kan ik veel doen vanuit de kracht van het verhaal.’

terug wilde geven aan de gemeenschap door het theater open te stellen voor de kinderen. Zij raadde ons aan om samenwerking met een andere school te zoeken om het theater te kunnen vullen en om quitte te spelen met de kosten, bijvoorbeeld van de techniek. Wij hebben toen de Hartenlust gevraagd. Bij ons hebben alle kinderen meegespeeld, bij de mavo waren er audities en hebben uiteindelijk tachtig leerlingen meegedaan. Het project viel samen met twee jubilea: de Hartenlust bestond honderd jaar en onze school tachtig jaar. De tijdbalk van honderd jaar geleden tot aan de toekomst werd daarom het thema, hieraan hebben we zes onderdelen opgehangen over verschillende periodes uit onze geschiedenis. Alle kinderen hebben muziek- en dramalessen gehad van vakdocenten van de Hartenlust. Dat bracht kwaliteit in de klas, dat was ook leerzaam voor het team. De kinderen hebben voor duizend familieleden, vrienden en bekenden opgetreden. Het verliep vlekkeloos en was een doorslaand succes.’

Welke wensen heb je nog?

‘Vakintegratie! Ik geloof daar heilig in. Alleen theorie overdragen werkt niet bij alle kinderen goed. De meerwaarde van vakintegratie is dat het geleerde beter blijft hangen bij kinderen. Ik geef mijn lessen bij de thema’s uit de methode Natuureducatie zo, dat kinderen elk onderdeel belichten in bijvoorbeeld mindmaps of drama- en beeldende opdrachten. Een collega van mij doet dit bij geschiedenis, zij bestelt het werkboek ook niet meer. Zij ziet ook het rendement bij kinderen. Mijn praktijkonderzoek voor de opleiding Cultuurbegeleider wil ik ook doen naar de mogelijkheden voor meer vakintegratie. Ik wil in mijn toekomstscenario techniek, taal, kunst en wereldoriëntatie betrekken. En de creamiddagen zo op een zinnigere manier invullen.’

Wat wil je andere leerkrachten meegeven?

‘Na zo’n groot project als wij net met het openluchttheater hebben gedaan, kan ik echt zeggen: samenwerking werkt!’

Op steeds meer pabo’s kan een student het icc-certificaat verwerven als onderdeel van een minor cultuureducatie. Dat geldt bijvoorbeeld voor de minor Kunst en Cultuur van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Met deze afgestudeerden krijgt een basisschool een volwaardige cultuurcoördinator in huis.

Pabostudent wordt cultuurcoördinator

TEKST: EEKE WERVERS

Vijftien studenten volgen voorjaar 2015 de minor Kunst en Cultuur van de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN). Het is een gevarieerde groep, met naast pabostudenten ook studenten Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV) en geschiedenis. Juist door die mix van achtergronden leren studenten veel van elkaar en vullen ze elkaar goed aan. Door de minor open te stellen voor een brede doelgroep kan deze bovendien twee keer per jaar starten. De minor is acht jaar geleden ontwikkeld door de pabo van de HAN. Uitgangspunten zijn de competenties van de icc-cursus, aangepast en uitgebreid voor studenten. Het gaat om communiceren, plannen ontwikkelen, cultuuraanbod beoordelen, coördineren, samenwerken binnen en buiten de school en professionaliseren. De studenten bekijken wat ze op deze gebieden nog te leren hebben en hoe ze deze competenties willen toepassen in hun eigen (toekomstige) beroepspraktijk.

Culturele reis

De minor is intensief en vraagt van studenten een flinke tijdsinvestering. Ze zijn er een half jaar lang veertig uur per week mee bezig: één dag les, anderhalve dag stage en de overige dagen voor opdrachten en zelfstudie. Gedurende de minor geven verschillende gastsprekers een presentatie, bijvoorbeeld de beleidsmedewerker cultuur van de provincie Gelderland, een medewerker van de provinciale ondersteunende culturele instelling of iemand van een theatergroep. De minor omvat twee belangrijke componenten: een kennis- en ervaringsdeel (Culturele reis) en een onderzoeks- en beleidsmatig deel (Cultuur InZicht). Doel van de Culturele reis is dat studenten veel inhoudelijke bagage opdoen. Ze volgen colleges over kunst- en cultuurgeschiedenis en bezoeken minimaal twintig culturele instellingen. Van dit laatste doen ze

Studenten ervaren wat een kunstwerk met je doet

verslag in een reisboek, waarbij ze ook hun mening geven over de verschillende educatieprogramma's van de betreffende instellingen. De opgedane kennis, vaardigheden en ervaringen verwerken studenten in een zelf ontworpen thematentoonstelling door de eeuwen heen, met een educatief programma waarin ze hun eigen ontwikkelde visie op cultuureducatie concretiseren.

Hollandse meesters

Bij CultuurInZicht analyseren studenten de inhoud en achtergrond van cultuuractiviteiten van hun stageplek (een school of culturele instelling). Ze doen onderzoek naar een echte vraag van deze instelling met als eindresultaat een concreet product, zoals een advies, een leerarrangement cultuuronderwijs, een cultuureducatief programma of een beleidsplan, waarmee de instelling haar cultuuractiviteiten kan verbeteren.

Een mooi voorbeeld is het cultuureducatieve arrangement 'Hollandse meesters', dat aansluit bij het thema Nederland in groep vijf. De kinderen beschouwen en onderzoeken schilderijen van zeventiende-eeuwse portretschilders, leren zo over het leven in die tijd, ontwerpen molensteenkragen en fotograferen zichzelf met kraag op de manier van een zeventiende-eeuws portret.

Een ander voorbeeld is leerstof- of methodevervangend cultuuronderwijs. Leerlingen werken met en onderzoeken de culturele omgeving van de school. Bij het thema middeleeuwen ontwierpen minorstudenten lesmateriaal over Nijmegen in de middeleeuwen. Ze gebruikten hiervoor onder meer stadsplattegronden, het verhaal van Mariken van Nimwegen en schilderijen als bron van informatie voor het leven in een middeleeuwse stad. Aanvullend gingen de kinderen in hun omgeving op zoek naar historische overblijfselen.

Een laatste voorbeeld is de samenwerking met het schoolbestuur Condor en Cultuurmij Oost. Studenten ontwikkelen in opdracht van een van de Condorscholen lesmateriaal dat verwerving van culturele vermogens bij leerlingen stimuleert. Basis daarvoor zijn de in C-zicht beschreven vermogens: drie culturele competenties (onderzoekend, creërend en reflecterend vermogen) en drie algemene competenties (presenteren, samenwerken en zelfstandig werken).

Samenwerking

De aanpak van de minor blijkt te werken. Opdrachtgevers zoeken steeds vaker contact met de HAN. Er zijn tegenwoordig meer opdrachten dan studenten. In september 2015 start bijvoorbeeld een samenwerking met de stichting Romeinen Nu en met de Radboud Universiteit. Deze partners zijn, in aansluiting op Olympische Spelen in 2016, bezig met een groot project over Romeinse spelen. Studenten van de HAN maken hierbij lesmateriaal voor cultuuronderwijs op de basisschool.

Door de samenwerking tussen basisschool en culturele omgeving weten studenten goed waar culturele activiteiten aan moeten voldoen. Ze verwerven tijdens de minor de benodigde competenties om cultuuronderwijs goed te kunnen vormgeven. Ze kunnen een lijn in de activiteiten aanbrengen, zelf activiteiten ontwikkelen en organiseren en op beleidsniveau meedenken

Prikkelen

Een van de opdrachten waarvan studenten veel leren is het rondleiden van medestudenten door een museum. Zo hebben drie tweetallen een rondleiding gedaan in het Afrika Museum in Berg en Dal. Tijdens een voorbereidend bezoek selecteerde elke student een kunstwerk of deel van de tentoonstelling waarover hij zijn medestudenten wilde informeren. Eén student leidde zijn klasgenoten rond door de tentoonstelling van fotograaf Jimmy Nelson, die de afgelopen jaren over de hele wereld mensen van inheemse volkeren, vaak van uitstervende culturen, portretteerde. De tentoonstelling is meer dan een verzameling foto's, de portretten prikkelen en roepen vragen op. Waar kijken we eigenlijk naar? Wat is de rol van de fotograaf en wat is ons eigen blikveld? Wat zeggen de beelden over onszelf? De student had zelf veel gereisd en uit zijn privéverzameling voorwerpen mee genomen. De opdracht was om in kleine groepjes te bedenken waar het voorwerp vandaan kwam en wat de functie ervan zou kunnen zijn.

Via deze en andere werkvormen konden de studenten ervaren wat een kunstwerk met je doet, maar ook hoe je de vertaalslag kunt maken om zelf met en voor kinderen een actief museumbezoek te organiseren.

'We willen alle kinderen laten uitblinken'

Wie: Tineke van 't Hul, leerkracht middenbouw

School: protestants-christelijke basisschool Dr. H. Bouwmanschool (195 leerlingen van 13 verschillende nationaliteiten)

Waar: Kampen, in de volkswijk Brunnepe en bij de Nieuwe Hanzewijk

icc-certificaat sinds: 2015

Tineke van 't Hul kreeg op woensdag 4 maart 2015 als 6000ste cultuurcoördinator haar certificaat uit handen van minister Bussemaker. Even leek het erop dat ze de minister mis zou lopen. Toen de minister haar klasgenoten vanaf het podium toesprak, zat Tineke vast in het verkeer. Maar bij de deur van de schouwburg kon de minister haar toch nog persoonlijk feliciteren.

Tineke volgde de icc-cursus samen met haar collega Astrid Abrahamse. 'Wij vinden het erg belangrijk dat onze leerlingen in aanraking komen met cultuur. Veel kinderen komen uit gezinnen waar bepaalde facetten van cultuur niet aan bod komen vanwege de financiële thuissituatie. Verder had onze school behoefte aan een nieuw cultuurplan. Aangezien we hier in deze cursus in begeleid werden, kwam dit heel goed uit.'

De cultuurcoördinator

'Wij zijn er trots op dat ons team cultuur belangrijk vindt'

Wat is volgens jou het belang van goed cultuuronderwijs?

'Ik vind het belangrijk dat kinderen van groep 1 tot en met groep 8 kennismaken met zo veel mogelijk aspecten van kunst en cultuur, hun talenten en creativiteit ontdekken en zich daardoor ontwikkelen. Aan de leerkracht de taak om kinderen te motiveren en te zorgen dat kunst en cultuur, net als de zaakvakken, op het programma staan. Ervoor te zorgen dat elk kind kan uitblinken in de dingen waar hij goed in is.'

Waar zijn jullie trots op?

'Wij zijn als cultuurcoördinatoren trots op ons stokpaardje: drama. Alle leerlingen krijgen lessen drama., gegeven door een enthousiaste vakleerkracht, Geertje Boeve van Quintus. Verder zijn wij er trots op dat ons team cultuur belangrijk vindt en dat we er als school veel aandacht aan besteden. En we zijn natuurlijk trots op ons cultuurplan dat na deze cursus weer helemaal up-to-date is. Daar gaan we de komende vier jaar mee aan de slag.'

Waarom kiezen jullie voor drama?

'Die vraag kwam eigenlijk van mijn collega van groep 8. Die merkte dat er bij kinderen een grote drempel was om vanuit het niets ineens in een musical te moeten spelen. We zijn begonnen met dramalessen in de bovenbouw en hebben dat nu uitgebouwd naar alle groepen. De vakleerkracht heeft een heel mooie leerlijn drama ontwikkeld waarbij de kinderen al jong leren zich te presenteren en in een andere rol te kruipen. Het leuke is dat ik nu ook de meer verlegen kinderen uit hun schulp zie kruipen bij de eindmusical.'

Zou je de dramalessen nu zelf kunnen geven?

'We geven inmiddels allemaal dramalessen in onze eigen klas. Daarvoor hebben we twee jaar geleden de methode Aangenaam aangeschaft. En door mee te kijken bij de lessen van Geertje doe ik veel ideeën op. Maar drama geven blijft een vak apart en wat ons betreft maakt Geertje nog heel lang deel uit van ons team.'

Wat leveren de dramalessen, naast een betere eindmusical, nog meer op?

'Kinderen die verlegen en wat meer op de achtergrond zijn, laten zich tijdens de dramalessen ineens zien. Kinderen waar je het in eerste instantie niet van verwacht. Onverwacht talent komt zo naar boven. En verder zie ik bij bijvoorbeeld spreekbeurten dat kinderen nu letten op hoe ze staan, hoe ze kijken en hoe ze zich presenteren. Hun zelfvertrouwen daarin neemt zichtbaar toe.'

Wat gaan jullie de komende vier jaar doen?

'Wij gaan als cultuurcoördinatoren aan de slag met procesgericht werken binnen de creatieve vakken. We zijn nu toch vaak meer gericht op een eindproduct dan op het proces. Dat komt vaak door tijdgebrek, we hebben maar twee keer drie kwartier per week. Je denkt bij een creatieve les toch vooral dat er na de les weer iets moois aan de muur moet hangen. Tijdens de icc-cursus drong het tot ons hoe belangrijk het creatieve proces is. Dat we daar, net als bij de andere vakken, ook de tijd voor moeten nemen, zodat het eindproduct meer wordt dan een standaardwerkje. Over vijf jaar hopen wij dat procesgericht werken met de creatieve

vakken een plek heeft gekregen in de hele school, zodat de talenten van de leerlingen nog meer aangesproken worden.'

Wat is jullie laatste buitenschoolse activiteit geweest?

'We zijn onlangs met groep 5 naar het Stedelijk Museum Kampen geweest. Daar hebben we een rondleiding gehad. Als museumspeurders met een koffertje in de hand, zijn we het museum doorgedaan om te kijken en vragen te beantwoorden. De kinderen luisterden met aandacht en waren zo enthousiast! En dat terwijl de meesten niet vaak in een museum komen. Als afsluiting mochten de kinderen zelf aan de slag in de museumwerkplaats. Hier kwamen erg leuke schilderijen uit. Het museumbezoek sloot mooi aan op het geschiedenisthema 'tijd van steden en staten' waar we nu mee bezig zijn. Daar spelen we in de les dan weer op in.'

Wat heeft de cursus voor je betekend?

'Ik ben aan de cursus begonnen, omdat onze cultuurcoördinator wegging. Ik was zelf niet eens zo heel cultureel, maar tijdens de cursus werd ik steeds enthousiaster. Ik ging steeds meer nadenken over wat kunst en cultuur voor een kind kunnen betekenen. Er ligt in het onderwijs zoveel nadruk op het presteren in de zaakvakken, maar we mogen de kunstzinnige talenten van kinderen niet vergeten!'

Wat is de impact van je werk op school?

'Leerkrachten halen veel van Pinterest, ook omdat we geen recente methode voor de kunstvakken hebben. Daar gaan we nu naar kijken. Het beleidsplan dat we tijdens de cursus hebben geschreven, hebben we op school gepresenteerd en daar gaan we nu mee aan de slag. En ik waak er voor dat de € 11,27 voor cultuureducatie ook echt bij de kinderen terecht komt. Met de € 3 van de gemeente hebben we per kind jaarlijks een budget van € 14,27. Daarvan gaat circa € 7 naar activiteiten met de klas. De rest besteden we aan crea-middagen met workshops of het bezoeken van culturele instellingen, zodat kinderen aan het eind van hun schoolcarrière kennis hebben gemaakt met alle disciplines.'

Wat wil je andere leerkrachten meegeven?

'We kijken als leerkrachten vaak naar wat kinderen nog niet kunnen. Draai het om en kijk en investeer in wat ze wel kunnen!'

Wat een cultuurcoördinator kan en doet

De cultuurcoördinator is een leerkracht of directeur op de basisschool die zich met de icc-cursus heeft gespecialiseerd in cultuuronderwijs. Hij is de spil voor goed cultuuronderwijs voor ieder kind, maakt en houdt zijn collega's enthousiast voor cultuureducatie en is de verbindende schakel tussen school en culturele omgeving.

De cursus Interne Cultuurcoördinator (icc-cursus) biedt praktische handvatten, vaardigheden en inhoudelijke kennis om cultuuronderwijs op school vorm te geven, te stimuleren en te bestendigen.

Centraal in de cursus staat het schrijven van een cultuurbeleidsplan voor de eigen school. De cursist schrijft, in afstemming met zijn eigen team, een plan met daarin de schoolvisie op cultuuronderwijs en een concreet plan van aanpak om die visie om te zetten in activiteiten, lessen en projecten. Dit plan helpt om de kwaliteit en continuïteit van cultuuronderwijs op school te waarborgen.

De icc-cursus is een nascholingscursus voor mensen in het basisonderwijs. Daarnaast ontvangt een steeds groter deel van de nieuwe cultuurcoördinatoren het icc-certificaat als onderdeel van een minor cultuureducatie op de pabo. Goed om te weten bij een sollicitatieronde op school.

Enthousiasmeren

Cultuurcoördinatie is geen aparte functie binnen het primair onderwijs, maar een specifieke taak voor een leerkracht: het schoolteam en de directeur enthousiasmeren voor cultuuronderwijs en hier samen handen en voeten aan geven. De cultuurcoördinator bewaakt de voortgang, adviseert, informeert en enthousiasmeert betrokkenen. Daarnaast onderhoudt hij de contacten met culturele instellingen en kunstenaars, is hij actief in inspirerende netwerken en coördineert hij de culturele activiteiten op school. Hij is kortom de motor en het aanspreekpunt voor kunst en cultuur. Daarmee is hij niet degene die al het werk doet, hij coördineert het team dat samen verantwoordelijk is voor de uitvoering van de plannen. Het creëren van draagvlak voor cultuuronderwijs is daarom erg belangrijk.

Kerdoelen

De cultuurcoördinator heeft zowel kennis van de kunst disciplines als van de andere leergebieden met bijbehorende kerndoelen, en de wijze waarop kunst en erfgoed daarin geïntegreerd kunnen worden.

In twee van de zeven leergebieden is de plaats van kunst en cultuur al omschreven in de kerndoelen.

In het leergebied kunstzinnige oriëntatie (drie kerndoelen) leren kinderen over kunst en cultureel erfgoed en worden, bij uitstek tijdens culturele activiteiten, hun creatieve vaardigheden en talenten aangesproken. Kinderen maken kennis met kunstzinnige en culturele aspecten in hun leefwereld. Het gaat in dit leergebied om kennismaking met die aspecten van cultureel erfgoed waarmee mensen in de loop van de tijd vorm en betekenis hebben gegeven aan hun bestaan. Het gaat bij kunstzinnige oriëntatie ook om het verwerven van enige kennis van de hedendaagse kunstzinnige en culturele diversiteit. Dit gebeurt zowel op school als door regelmatige interactie met de (buiten) wereld. Kinderen leren zich door kunstzinnige oriëntatie open te stellen: ze kijken naar schilderijen en beelden, ze luisteren naar muziek, ze genieten van taal en beweging.

Kunstzinnige oriëntatie wil ook bijdragen aan de waardering van leerlingen voor culturele en kunstzinnige uitingen in hun leefomgeving.

Bij het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld leren kinderen nadenken over zichzelf, de wereld en op hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze problemen oplossen en hoe ze zin en betekenis geven aan hun bestaan. De twintig kerndoelen zijn geformuleerd rond de thema's mens en samenleving, natuur en techniek, ruimte en tijd. Hierbij oriënteren kinderen zich op hun natuurlijke omgeving en op de wereld, dichtbij, veraf, toen en nu. Daarbij maakt de leerkracht gebruik van cultureel erfgoed.

Door goed op de hoogte te zijn van inhoud en aanpak van deze leergebieden kan de cultuurcoördinator passende cultuuractiviteiten kiezen en deze breed inzetten voor de ontwikkeling van kinderen.

De motor voor kunst en cultuur op school

COMPETENTIES VAN DE CULTUURCOÖRDINATOR

Tijdens én na de icc-cursus ontwikkelt de cultuurcoördinator de volgende competenties:

Communiceren

De cultuurcoördinator kan in gesprek met collega's binnen en buiten de school persoonlijke opvattingen over de inhoud en de plaats van cultuureducatie constructief kenbaar maken. Ook kan hij een planmatige aanpak bedenken voor interactie met collega's, ouders en personen uit het culturele netwerk van de school. Hij stimuleert daarbij uitwisseling van ervaringen over cultuureducatie met leerlingen en collega's, en ouders en culturele instellingen.

Plannen ontwikkelen

De cultuurcoördinator kan de pedagogische opvatting van de school vertalen naar een visie op cultuureducatie en deze visie vertalen naar activiteiten en een voorstel doen voor de inbedding in het curriculum. Hij kan het programma voor cultuureducatie verantwoorden naar de bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen van groep 1 tot en met 8 en aan het leef- en werkklimaat op school.

Cultuuraanbod beoordelen

De cultuurcoördinator kan cultuuraanbod selecteren op basis van kwaliteit en de mate waarin dit aansluit bij het eigen cultuurbeleidsplan. Vaak is hij gespecialiseerd in (één van) de cultuurvakken en heeft hij affiniteit met de leergebieden kunstzinnige oriëntatie en oriëntatie op jezelf en de wereld.

Coördineren

De cultuurcoördinator stemt activiteiten en leeromgeving af op de mogelijkheden binnen en buiten de school (ruimte, tijd, financiën en faciliteiten). Daarnaast kan hij vanuit de vraag van de school cultuureducatieprojecten binnen en buiten school selecteren, initiëren en organiseren en collega's en ouders daarbij inzetten. Hij kan goed omgaan met onverwachte situaties bij de uitvoering van een cultuuractiviteit op school.

Samenwerken met externen

De cultuurcoördinator is contactpersoon tussen school en culturele instellingen. Hij kan duidelijk de wensen en mogelijkheden formuleren voor samenwerking tussen school en culturele instelling en kan (hulp)vragen uit de school inventariseren. Hij kan externe mensen interactief betrekken bij plannen en activiteiten voor cultuureducatie.

Samenwerken binnen de school

De cultuurcoördinator heeft zicht op de verschillende opvattingen van collega's over cultuureducatie en kan deze integreren in het cultuurbeleidsplan of culturele activiteiten. Hij kan draagvlak creëren bij collega's, ouders en andere betrokkenen.

Professionaliseren

De cultuurcoördinator kent zijn eigen sterke en zwakke punten en kan daaruit leervragen destilleren en (na of bij-)scholing zoeken. Hij kan netwerken gebruiken voor het uitwisselen van kennis en ervaringen en met onderzoek en reflectie een bijdrage leveren aan verbetering van het onderwijs en cultuureducatie.

LKCA: samen sterk in cultuureducatie

KENNISDELING

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) is het kennisplatform voor professionals, bestuurders en beleidsmakers in cultuureducatie en cultuurparticipatie. Via kennisdeling en onderzoek dragen we bij aan de kwaliteit van praktijk en beleid.

Cultuurcoördinatoren zijn voor ons belangrijke ambassadeurs: als spil tussen de onderwijspraktijk en het culturele veld dragen zij elke dag bij aan de waardering van cultuur en geven ze kinderen de mogelijkheid hun kunstzinnige talenten te ontdekken. We zorgen voor de certificering van de icc-cursus en dragen bij aan deskundigheidsbevordering door het ontwikkelen van nascholingsmodules. Daarnaast organiseert het LKCA netwerkbijeenkomsten voor icc-trainers en voeden we hen en cultuurcoördinatoren met nieuws, inzichten en informatie via de website, nieuwsbrieven en publicaties.

VERBINDING

Het LKCA stimuleert de professionele ontwikkeling door ontmoeting en debat en biedt advies bij vraagstukken over cultuureducatie en cultuurparticipatie in brede zin. Via informatienetwerken, conferenties en met digitale middelen geven we inzicht in relevante ontwikkelingen in binnen- en buitenland. Voor cultuurcoördinatoren zijn er bijeenkomsten waarin de inhoud van het vak, de professionele groei en netwerken centraal staan. Een goed voorbeeld is de Dag van de Cultuureducatie. Elke twee jaar ontmoeten honderden cultuurcoördinatoren en educatief medewerkers van culturele instellingen elkaar om kennis op te doen, kennis te delen en met elkaar van gedachten te wisselen over het vak. In kleinere bijeenkomsten worden specifieke thema's belicht en samen uitgediept.

BELEIDSONDERSTEUNING

Het LKCA draagt bij aan de ontwikkeling van beleidsprogramma's van de rijksoverheid voor cultuureducatie en actieve cultuurparticipatie en ondersteunt de uitvoering daarvan. In de strategische verkenning Cultuur in de kanteling is veel aandacht voor vragen die binnen het werkkterrein cultuureducatie actueel zijn en relevant voor de rol van de cultuurcoördinator.

Veel coördinatoren zijn betrokken bij activiteiten van Cultuureducatie met Kwaliteit, het landelijke stimuleringsprogramma voor structureel en krachtig cultuuronderwijs. We verzorgen de evaluatie van deelprojecten en delen leerervaringen en resultaten met scholen en instellingen. Cultuurcoördinatoren kunnen via het LKCA actief kennis delen en leren van ervaringen van anderen.

Meer informatie over het LKCA en cultuureducatie vind je op www.lkca.nl

Tien jaar | CC

K^L
C
A